

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ε Π Ε Τ Η Ρ Ι Σ 'Ιατρικῆς Σχολῆς Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, Α'—1975. Εἰς Μ ν ἡ μ η ν Καθηγητοῦ Β α σ ι λ ε ἰ ο υ Μ α λ ᾶ μ ο υ, Ἀθῆναι 1976, σελ. 543.

1. Ὁ τῶν κατωτέρω γραμμῶν συντάκτης δὲν εἶναι ἰατρός. Ἐπομένως ἀδυνατεῖ νὰ εἰσέλθῃ εἰς κρίσεις τῶν ἐν τῷ ὀγκῶδει τόμῳ τῆς (πρώτης) ἀνά χειρᾶς ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Παν /μίου Ἀθηνῶν. Τὸ ὅτι ὅμως ἡ Ἐπετηρὶς ἀφιερῶνται εἰς Μνήμην τοῦ ἀειμνήστου Γακτικῶ Καθηγητοῦ τῆς Θεραπευτικῆς Κλινικῆς Β α σ ι λ ε ἰ ο υ Μ α λ ᾶ μ ο υ, τοῦ ἀνεγνωρισμένου καὶ διεθνῶς ὡς δεινοῦ ἐρευνητοῦ ἐπιστήμονος, μὲ ὑποχρεοῖ νὰ παρουσιάσῃ τὸ παρόντα τόμον τῆς Ἐπετηρίδος, διότι φιλικὸι συναδελφικοὶ δεσμοὶ παλαιόθεν μὲ συνέδεον μὲ τὸν προῶρος ἐκλιπόντα ἀοίδιμον ἄνδρα.

2. Ἡ ἐν Προλόγῳ ἑξαρσις τῆς ἀξίας παντὸς ἐγκωμίου προσωπικότητος τοῦ Καθηγητοῦ Β α σ ι λ ε ἰ ο υ Μ α λ ᾶ μ ο υ εἶναι περιεκτικὴ μὲν, ἀλλὰ καὶ μεστὴ ἐννοιῶν. Ἡ 35ετής ἐπιστημονικὴ του προσφορὰ καὶ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν του εἶναι οἱ ἀψευδεῖς μάρτυρες τῆς προσφορᾶς του εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν κλάδον τῆς εἰδικότητός του. Γλαφυρὸς διδάσκαλος, ὀργανωτῆς ἄριστος τῆς Κλινικῆς του, ἐπιστήμων μὲ κριτικὴν δεινότητα καὶ ἀκάματον φιλεργίαν, γνώστης ὄλων τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ἀκέραιος καὶ εὐλικρινὴς μετὰ πατριαρχικῆς εὐγενείας, φίλος εὐλικρινὴς καὶ ἄνθρωπος ἀληθής, ἠτύχησε ν' ἀποκτήσῃ φίλους ἡμετέρους τε καὶ ξένους καὶ οὐ μόνον ἐκ τοῦ περιβάλλου τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ἐκ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ μάλιστα ἐξ ὄλων τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων.

3. Αἱ μελέται καὶ τὰ ἄρθρα τοῦ ἀφιερωτικοῦ τόμου τῶν συναδέλφων τοῦ τιμωμένου ἡμετέρων τε καὶ ξένων, ἀποτελοῦν ἀξιολογώτατας συμβολὰς ἐπὶ πολλῶν πεδίων τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης. Ἡ Ἱατρικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ οἱ συμμετασχόντες ἐπιστήμονες εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἀνά χειρᾶς ἀφιερωτικῆς (πρώτης) Ἐπετηρίδος τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς εἰς Μνήμην τοῦ προῶρος καὶ ἀδοκῆτως ἐκλιπόντος Καθηγητοῦ Β α σ ι λ ε ἰ ο υ Μ α λ ᾶ μ ο υ εἶναι ἄξιοι συγχαρητηρίων. Ὁ δὲ τὰς γραμμὰς ταύτας χαράσσαν εὐχεται ὅπως ὁ καλὸς φίλος εὐρῆ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ ὑπερπέραν ἀνάπαιυσιν ἐν μέσῳ τῶν ἀγγελικῶν διακόσμων, παραμένῃ δ' ἔσαει ἡ Μνήμη Αὐτοῦ ὡς ὑπόδειγμα ἐπιστημονικῆς δράσεως.

4. Ὁ φίλος τῷ ἀληθμονήτῳ φίλῳ ταῦτα ἀντιδωρούμενος ἔγραψεν.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Martin Jordan, Licencié en Théologie, Τὸ προαιώνιον περὶ Ἐκκλησίας μυστήριον. Συμβολὴ εἰς τὴν ἀληθῆ ἐννοίαν καὶ ὀρθὴν κατανόησιν τῆς αἰδίου ἀρχῆς τῆς οὐσίας ἢ φύσεως τῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1978, σσ. 989.

1. Ἐκ προοιμίου λεχθῆτω ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου πηγαίου, σπανίας θεολογικῆς καὶ μάλιστα δογματικῆς βαθύτητος, ἀπὸ δὲ ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογικῆς ἀπόψεως τὰ μάλι-

στα εὐπροσδέκτου. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι γνωστὸς οὐ μόνον εἰς τὴν διοικοῦσαν Ἐκκλησίαν καὶ πάντας τοὺς ἱερατικούς, ἀλλὰ ἰδιαίτερος εἰς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς, τοὺς ἐπιστήμονας καὶ συγγραφεῖς καὶ τῶν ἄλλων Σχολῶν. Ἡ ἀγάπη του καὶ ἡ ἐκ πεποιθήσεως ἀναγνωρίσις τῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὠδήγησε τοῦτον ἐκ τῆς προτεσταντικῆς εἰς τὴν ὀρθόδοξον ὁμολογίαν πίστεως. Ὡς ἀφωσιωμένος ὀρθόδοξος, ἦδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου, κατέστη καὶ μόνιμος κάτοικος Ἀθηνῶν, λαβὼν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηκοότητα. Σπανίως μορφώσεως θεολογικῆς καὶ ἐγκυκλοπαιδικῆς ἐπὶ πολλῶν πεδίων, εὐπροσῆγορος, πρόθυμος εἰς συνεργασίαν, εἰς πάντα ἐπιστήμονα ἐκζητοῦντα τὴν βοήθειάν του, ἔτιμος εἰς μεταφράσεις ἐπιστημονικῶν ἔργων εἰς τὴν μητρικὴν του γερμανικὴν γλῶσσαν, προσηγῆς καὶ ταπεινὸς καὶ ἀνεπίδεικτος, ἀποτελεῖ πράγματι ὑπόδειγμα ἐναρέτου ἀνδρός, πιστοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας τέκνου. Οὗτος γνωρίζει τὴν γαλλικὴν, τὴν ἀγγλικὴν καὶ τὴν ρωσικὴν, πλὴν τῆς ἑλληνικῆς, ἣν κατέχει εἰς ἄριστον βαθμὸν. Ἀπὸ ἐτῶν δὲ προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας του καὶ εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικὰ Περιοδικὰ.

2. Ἔπρεπε νὰ λεχθοῦν τὰ ἀνωτέρω διὰ τὴν ἀξιολογηθῆναι καὶ τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον τοῦ πολυμαθοῦς συγγραφέως καὶ κριτῆ ἀναλόγως τῆς εὐρείας μορφώσεως αὐτοῦ καὶ ἡ σοβαρότης τοῦ σπουδαιωτάτου ἀπὸ ἐκκλησιολογικῆς καὶ δογματικῆς ἀπόψεως τοῦ θέματός του. Ἡ πρωτοτυπία τοῦ θέματος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἔλλειπεν ἄχρι τοῦδε ἡ συστηματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ «πρὸ καταβολῆς κόσμου» μυστηρίου περὶ τῆς «προαιωνίου ἀρχῆς» τῆς ὑπάρξεως καὶ συστάσεως τῆς οὐσίας ἢ φύσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ σ. ἔχων ὡς ἐφόδια τὴν πατερικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν Γραμματείαν, τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, κατέχων δὲ πλήρως τὸ κείμενον τῶν ἁγ. Γραφῶν, ἐπέτυχε δι' ἀμφοτέρων τῶν πηγῶν τούτων, μετὰ ὑπερδουλοῦντος συστηματικῆν ἔρευναν καὶ εἰδολογικὴν κατάταξιν καὶ περισυλλογὴν, νὰ ἀναπτύξῃ, ἀποδείξῃ καὶ κατοχυρῶσῃ «τὸ μέγα καὶ ὑπερκόσμιον καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος περὶ τῆς θείας καὶ προαιωνίου ἀρχῆς τοῦ μυστηρίου τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς οὐσίας ἢ φύσεως τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας» (σ. 3). Ὁ σ. με πνεῦμα ταπεινόφρον δηλοῖ ἤδη ἐν τῇ Προλόγῳ του ὅτι ἀναγνωρίζει ὡς μὴ ἐξαντληθὲν τὸ θέμα. Ἄλλ' εὐχεται αἰ ἐκτιθέμεναι ἀπόψεις του νὰ εὕρουν ἀνταπόκρισιν ἀπὸ μέρους ἐμπειρῶν καὶ ἱκανῶν ἐπιστημόνων θεολόγων.

3. Θὰ ἐκπλαγῆ ἀσφαλῶς ὁ λαμβάνων εἰς χεῖρας τὸ περισπούδαστον τοῦτο ἔργον ἐπιστήμων, ὅταν τὸ κείμενον τῆς μελέτης περιορίζεται εἰς 94 μόνον σελίδας, ἐνῶ αἱ ὑπερτρισεχίλια παραπομπαὶ εἰς ἀντίστοιχα ἀποσπάσματα διαφόρων μελετῶν ἢ συγγραμμάτων κυρίως τῶν Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καταλαμβάνουν τὰς ὑπολοίπους 900 περίπου σελίδας. Τοῦτο δ' ὀφείλεται εἰς τὴν καταβλήθεισαν προσπάθειαν τοῦ σ. ὅπως κατοχυρῶσῃ τὴν ἑαυτοῦ θέσιν διὰ τῶν πηγῶν, μάλιστα δὲ διὰ τῆς παραθέσεως ὀλοκλήρων κειμένων ἐκ τῶν ἁγ. Γραφῶν καὶ τῶν Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Σημειωτέον δ' ὅτι καθε λέξις τῆς κυρίας μελέτης, ὅρος ἢ ἔννοια βεβαιοῦται διὰ παραθέσεως τοῦ ἀπαραιτήτου εἰδικοῦ παραπεμπτικοῦ ἐν ταῖς σημειώσεσιν ὑλικοῦ. Ὁ σ. ἐν τῇ κυρίᾳ ἐκθέσει του ὀμιλεῖ δι' ὄρων ἢ φράσεων εἴτε τῶν ἁγ. Γραφῶν εἴτε τῶν Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Οὕτω πως ὁ ἀναγνώστης ὑποχρεοῦται νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ἐρμηνείαν καὶ διασάφησιν ἐν τῇ παραπεμπτικῇ ἐν ἐκάστῳ κεφαλαίῳ σημειώσει. Μόνον οὕτω ὁ ἀναγνώστης θὰ λάβῃ γινῶσιν τοῦ εὐρυτάτου φάσματος καὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν ὑπὸ τοῦ σ. ἐντὸς εἰσαγωγικῶν ἐν τῇ κυρίᾳ μελέτῃ του χρησιμοποιημένων φράσεων.

4. Ἄς ἴδωμεν τώρα τὴν χρησιμοποιηθεῖσαν διάρθρωσιν τῆς ὅλης δομῆς τῆς μελέτης ὑπὸ τοῦ σ. Περιεχόμενα: Πρόλογος (σ. 1-6).— Κεφ. Α'. Ἡ ἀληθὴς καὶ ἡ ὀρθὴ πίστις πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πηγὴ τῆς πίστεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (σ. 7-23). Κεφ.

Β'. Ἡ γνώσις τῆς προσκυνητῆς καὶ Ἀγίας Τριάδος ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λύτρωσιν (σ. 24-49). Κεφ. Γ'. Ἡ ἀίδιος ὑπαρξίς τοῦ ἐν Τριάδι ἐνὸς Θεοῦ εἶναι ἡ αἰτία τῆς υπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας (σ. 50-60). Κεφ. Δ'. Ἡ οὐσία τῆς Ἀγίας Τριάδος ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῆς υπάρξεως τῆς οὐσίας καὶ φύσεως τῆς Ἐκκλησίας (σ. 61-68). Κεφ. Ε'. Ἡ νοητικὴ δύναμις τῆς Ἀγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος προενοεῖ ἀίδιως τὸ μέγα τῆς Ἐκκλησίας μυστήριον (σ. 69-80). Κεφ. ΣΤ'. Ἡ βουλητικὴ δύναμις τοῦ τρισυποστάτου Θεοῦ συνέχει ἀίδιως τὴν ὑπόστασιν τῆς Ἐκκλησίας (σ. 81-89). — Ἐπίλογος (σ. 91-94). — Πηγαί-βοηθήματα: Ἔργα ἀποστολικῶν - μεταποστολικῶν Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων (σ. 95-109). — Παράρτημα: Παραπομπαὶ ὑποσημειώσεων - χωρίων τοῦ κειμένου ἐκ τῶν ἔργων ἀποστ. Πατέρων καὶ Ἐκκλ. συγγραφέων: Κεφ. Α', σ. 11-306. Κεφ. Β', σ. 307-632. Κεφ. Γ', σ. 633-754. Κεφ. Δ', σ. 755-894. Κεφ. Ε', σ. 895-956. Κεφ. ΣΤ', σ. 957-989.

5. Μὴ δὲ νομίσῃ ὁ λαμβάνων εἰς χεῖρας τὸ περισπούδαστον τοῦτο ἔργον, ὅτι δύναται νὰ διεξέλθῃ τὰς σελίδας αὐτοῦ ἐπιτροχάδην, καθ' οἷον τρόπον ἀναγινώσκει τις τὰ περὶ τὰ ἔργα ἢ τὰς εἰδικὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας. Τὸ παρὸν ἔργον ἀπαιτεῖ καὶ ἀρτίαν θεολογικὴν, φιλοσοφικὴν καὶ ἱστορικο-φιλολογικὴν κατάρτισιν, ἀλλὰ καὶ ὑπομονὴν ἀνευρέσεως καὶ κατανοήσεως τοῦ περιεχομένου ἐκάστης σημειώσεως. Τὸ ἔργον δίδει ἀφορμὰς δογματικῶν καὶ ἐκκλησιολογικῶν συζητήσεων καὶ προβληματισμῶν. Ἀλλὰ συγχρόνως εἰσάγει καὶ τὸν μὴ εἰδικὸν Θεολόγον εἰς ἀναζητήσεις κοσμολογικὰς, ἀνθρωπολογικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ γενικῶς κοσμοθεωριακὰς. Νὰ εἰσέλθωμεν εἰς συγκριτικὸν ἔλεγχον τῶν σημειώσεων διὰ νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ὑπὸ τοῦ σ. διδομένης ἐρμηνείας, δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς σύντομον βιβλιοκριτικὸν ἄρθρον. Γνωρίζοντες τὴν εὐρύτητα τῶν γνώσεων τοῦ πολλὰ μοχθήσαντος εὐσυνειδήτου συγγραφέως, πιστεύομεν ὅτι καὶ ἀκριβολογεῖ καὶ διερμηνεύει ὀρθῶς τὰ παρατιθέμενα χωρία. Ὁ σ. ἀπέφυγε νὰ ἐπιβαρύνῃ περισσότερον τὴν μελέτην μὲ Πίνακας ὀνομάτων, λέξεων καὶ ὄρων, δι' ὧν θὰ διηκολύνετο ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰς ἀναζητήσεις του.

6. Τὸ ἔργον ὁμολογουμένως ἀποτελεῖ μέγα ἐπίτευγμα. Ὁ πονήσας ἐπὶ ὑπερδεκαπενταετίαν ἱκανὸς ἐπιστήμων Θεολόγος καὶ τῆς Ὁρθοδόξιας λάτρης Martin Jordan εἶναι ἄξιος παντὸς ἐπαινοῦ διὰ τὸ ἔργον του, ἀπὸ δὲ ὀρθοδόξου ἀπόψεως καὶ εὐγνωμοσύνης, διότι ἤνοιξε νέας ἀτραπούς εἰς ἔγγυτέραν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸ μέγα μυστήριον τῆς αἰμᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς οὐσίας ἢ τῆς φύσεως Αὐτῆς, ἐν ἧ' καὶ δι' ἧς τελειοῦται τὸ κοσμοσωτήριον καὶ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἔργον εἶναι ἄξιον νὰ κοσμηθῇ τὴν Βιβλιοθήκην οὐ μόνον τῶν Θεολόγων, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἐπιστήμονος χριστιανοῦ.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Π α ν . Ἰ ω . Ζ έ π ο υ , Μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, "Ἐν Φαρμακίῳ εἰς Τριπολιτσάν τὸ 1822, Θεσ/κη 1978, Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Παν/μίου Θεσ/κης, σελ. 409-415 (Ἐἰς Μνήμην τοῦ Καθηγητοῦ Γεωργίου Δεληγιάννη).

Δημοσιεύεται ἰλιαν ἐνδιαφέρουσα ἐπιστολὴ τοῦ Γεωργίου Καρακασοπούλου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12 Ἰουνίου 1822 πρὸς τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν εἰς Τρίκαλα τῆς Κορινθίας. Ὁ τε συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς καὶ ὁ παραλήπτης εἶναι ὀνόματα γνωστὰ τῆς περιόδου τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἐθνεγερσίας. Ὁ Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Π α ν . Ζ έ π ο υ , ἀφοῦ προεισαγωγικῶς ἐκθέτει μὲ πλήρη βιβλιογραφικὴν ἐνημέρωσιν τὴν ἱστορίαν τῶν οἰκων τῶν ἀναφερομένων προσώπων, δημοσιεύει μὲ ὅλους τοὺς ἰδιωματισμοὺς τῆς ἐπιστολῆς μὲ τὰ ὀνόματα τῶν φαρμάκων, ἅτινα περιείχοντο τὸ 1822 ἐν τῷ Φαρμακίῳ τοῦ

ἀποστολέας. Ἐν τέλει καὶ φωτογραφικὸν ἀντίτυπον τῶν ὀνομαζομένων φαρμάκων. Ἡ πολὺ ἐνδιαφέρουσα φαρμακοποιὸς καὶ ἱστορικὸς τῆς Ἱατρικῆς ἐπιστολῆ, ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Παν. Ζέπου ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Ἰωάν. Ἀραβαντινοῦ ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ του Ἀρχείου.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Τοῦ αὐτοῦ, «Τριτάρικα» καὶ «Στρεμματιάτικα» Μεσσηνιακὰ ἔθιμα, Καλαμάτα 1878, Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Περιοδικοῦ «Ἰθώμη», σελ. 15.

Πρόκειται περὶ τῆς κατ' ἔθιμον «ἐπιμόρτου καλλιέργειας» ἢ «ἐπιμόρτου ἀγροληψίας» ἐν Μεσσηνίᾳ, καθ' ἣν τὸ μίσθωμα συμφωνεῖται εἰς ποσοστὸν ἐκ τῶν καρπῶν. Παλαιὸν ἔθιμον διατηρηθὲν καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Τρία ἔγγραφα δημοσιεύονται κατωτέρω σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸ ὅλον θέμα. Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Παν. Ζέπος, ἐκθέτει ἐν συντομίᾳ τὰ περὶ τοῦ «ἐθιμικοῦ Δικαίου» τούτου, ἀναλύων καὶ ἀξιολογῶν ἐν τέλει τὸ περιεχόμενον τῶν τριῶν ἐγγράφων.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Gregorio Cassimatis, L' Humanisme dans la société Venitienne au XVe siècle, Firenze 1977, Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Ἰ' τόμου τοῦ Β' Διεθνοῦς Συνεδρίου περὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Βενετίας, σελ. 359-368.

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Γρηγ. Κασιμάτης ἀναπτύσσει τὸ θέμα του μετὰ τὴν γνωστὴν εἰς τὸ ὕψος του καλλιπέριαν καὶ βαθύνοιαν.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Χρυσάνθου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν τοῦ ἀπὸ Τραπεζοῦντος, Ἔθρα καὶ Μελέται 1911-1949, ὑπὸ Γεωργίου Ν. Τασοῦδη (βιβλίον τρίτον), Ἀθῆναι 1977, σσ. 586.

1. Ὁ ἀνὰ χεῖρας σπουδαιότατος εἰς περιεχόμενον τόμος τῶν ἄρθρων καὶ μελετῶν τοῦ μεγάλου Πρωθιερέρχου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Χρυσάνθου (1881-1949) δίδει ἀφορμὴν ν' ἀσχοληθῶμεν καὶ πάλιν περὶ τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ ἀοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου. Περὶ τῆς μεγάλης προσωπικότητος τοῦ ἀνδρὸς, διελάβομεν ἐν ἐκτάσει ἐν κυρίῳ ἄρθρῳ τοῦ Περιοδικοῦ «Ἐκκλησία» (τ. 47, ἀρ. φ. 28 τῆς 15 Νοεμβρ. 1970, σ. 541/8, ἀνάτ. ἐν τῷ ἔργῳ μου «Σκέψεις ἐπὶ συγχρόνων ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων. Ἀθῆναι 1972, σ. 382-403). Ὁ τρίτος κατὰ σειράν τόμος τῶν δημοσιευμάτων τοῦ πεπνυμένου ἀνδρὸς ἐμφανίζει τὴν σκέψιν, τὰ αἰσθήματα, τὴν διακαλοῦσαν τὴν καρδίαν του ἐπιθυμίαν του, ὅπως διαφωτισμὸν, διδασκίαν καὶ ὀδηγήσιν τὸ εἰς τὸ ἀπηυθύνετο ἀναγνωστικὸν κοινὸν εἰς πνευματικωτέρας σφαῖρας τῶν εὐγενεστέρων ἰδεωδῶν, ἧτοι Ὀρησκείας, Ἔθους, Ἐκκλησίας, Παιδείας, Γλώσσης, ἔθνικων Παραδόσεων, καὶ γενικῶς ἐπικαιρῶν ἠθικο-κοινωνικῶν ἢ καὶ πολιτικῶν τοποθετήσεων.

2. Ὁ συνάδελφος Καθηγητῆς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Ἰω. Καρμίρης ἐξῆρε δεόντως τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐπιφανοῦς Πρωθιερέρχου προλογίσας τὸν παρόντα τόμον. Ὁ μεστὸς εἰς περιεχόμενον πρόλογος καὶ αἰ διανθίζουσαι ἐγκωμαστικαὶ ἐκφράσεις περὶ τῆς μεγάλης Μορφῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, εἶναι τόσοσιν ζωηραὶ καὶ ἐπιτυχεῖς, ὥστε ὁ χαράσων τὰς γραμμὰς ταύτας θὰ ἠδύνατο ἀντὶ ἄλλων νὰ παραπέμψῃ τὸν ἀναγνώστην εἰς

τὰ ἐν τῷ προλόγῳ ἐκτιθέμενα. Πρὸς ἐγγυτέραν ὅμως κατανόησιν τῆς ἀξίας καὶ σπουδαιότητος τῶν «ἄρθρων καὶ μελετῶν» τοῦ αἰδιμοῦ ἀνδρὸς χρήσιμον θεωροῦμεν νὰ ἐμφανίσωμεν τὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων τοῦ τόμου τούτου, ἐξ οὗ ὁ ἀναγνώστης σχηματίζει ἴδιαν ἀντίληψιν οὐ μόνον περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐν λόγῳ δημοσιευμάτων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν διακαῶν πόθων τοῦ συγγραφέως, ὅπως μεταδῶσθαι τὰ ὑψηλὰ φρονήματά του εἰς τοὺς ἀναγνώστας του. Εἶναι δὲ τὰ δημοσιεύματα ταῦτα ἰδιαιτέρως ὠφέλιμα δι' ἡμᾶς σήμερον, ἐπειδὴ ὁ σοφὸς Πρωθιεράρχης γράφει, δύναμαι νὰ εἶπω, ἐν «προφητικῶν» πνεύματι καὶ διατυπώσει ἰδέας καὶ γνώμας παντοτεινῆς ἀξίας καὶ ἐπικαιρότητος.

3. Μετὰ τὸν πρόλογον καὶ τὴν εἰσαγωγὴν, ἀκολουθοῦν τὰ δημοσιεύματα, διαιρούμενα εἰς πέντε χρονικὰς περιόδους, ὡς ἀκολουθῶς: Α' Π ε ρ ῖ ο δ ο ς 1911-1913: Ἄ ρ θ ρ α ε ἰ ς «Ἐ κ κ λ η σ ι α σ τ ι κ ῆ ν Ἄ λ ῆ θ ε ι α ν»: 1. Λογοδοσία τοῦ Δ/τοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, σελ. 27, 2. Quid leges sine moribus, σελ. 30, 3. Ἡθικὴ κρίσις τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας, σελ. 32, 4. Ἡ ἐν Βελγίῳ ἀντικληρικὴ διαδήλωσις καὶ ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος, σελ. 35, 5. Ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, σελ. 39, 6. Σοβινισμοῦ καὶ βιαιότητος θύματα, σελ. 44, 7. Φωνὴ ὑπὲρ τῶν Σπογγαλιέων, σελ. 47, 8. Στώμεν καλῶς, σελ. 50, 9. Ὀρθοπεδικὴ κρίσις ἐν Ἑσπερίᾳ, σελ. 54, 10. Παρελθόντος Ἐπισκόπου καὶ Μέλλοντος Ἑλπίς, σελ. 57, 11. Χειροτονία Διακόνου Χρυσάνθου εἰς Ἀρχιμανδρίτην, σελ. 61, 12. Ἡ ἐν Κίνα Ἐπανάστασις καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν ἀριστοκρατιῶν, σελ. 64, 13. Οἱ Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες καὶ αἱ Βουλευτικαὶ ἐκλογαί, σελ. 71, 14. Εἰρήνης Οἰωνοί, σελ. 74, 15. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Duchesne, σελ. 77, 16. Ἰάκινθος Loyson, σελ. 80, 17. Ἡ μετεμψύχωσις τοῦ ἀρχαίου Ἑθνικοῦ εἰς τὸν Νέον χριστιανικὸν Ἑλληνοισμὸν, σελ. 84, 18. Ἡ Πεντηκονταετηρὶς τοῦ Ἑλλην. Φιλολογικοῦ Συλλόγου, σελ. 86, 19. Ἐκλογικὰ Ἀνομήματα, σελ. 92, 20. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἰαπωνίας Νικόλαος, σελ. 94, 21. Ἡ 75ετηρὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου, σελ. 97, 22. Ἀντιορθοπεδικὸς φανατισμὸς ἐν Γαλλίᾳ, σελ. 100, 23. Τὸ ὀρθοπεδικὸν αἰσθημα καὶ ἡ Κοινωνία, σελ. 104, 24. Ἡ κοινωνικὴ μόρφωσις τῆς Νεολαίας, σελ. 116, 25. Ὁ περὶ διοικήσεως τῶν Νομῶν Νόμος, σελ. 129, 26. Τὸ Ταμεῖον τῆς Ἱεραρχίας, σελ. 132, 27. Ἡ στρατολογία τῶν ἡλικιωῶν 28-45, σελ. 135, 28. Ἡ ἀνήθικος Φιλολογία καὶ Τέχνη, σελ. 138, 29. Ὁ Κλῆρος, σελ. 144, 30. Ἰωακεὶμ ὁ Γ', σελ. 153, 31. Ὁ Πετροῦπόλεως Ἀντώνιος, σελ. 156, 32. Ἐπισκόπησις τοῦ ἐκπνέοντος ἔτους, σελ. 160, 33. Πίνακες Στατιστικοί, σελ. 163, 34. Ἡ Δευτερογαμία τῶν Κληρικῶν, σελ. 167, 35. Ὁ Πατριάρχης Γερμανὸς ὁ Ε', σελ. 186, 36. Ὁ Οἶκος τῶν Ρωμανῶν, σελ. 188, 37. Γεώργιος ὁ Α', σελ. 192, 38. Βιβλιοκρισία, σελ. 195, 39. Ἐκλογὴ Χρυσάνθου ὡς Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος, σελ. 199, 40. Αἷμα καὶ Πῦρ, σελ. 202. Β' Π ε ρ ῖ ο δ ο ς 1913-1919: 1. Ἰδιόγραφον ὑπόμνημα διὰ τὸ ζήτημα τῆς Δ. Θράκης, σελ. 209, 2. Λόγος Ἐπιμνημόσυνος ἐπὶ τῇ 29 Μαΐου, σελ. 215, 3. Ἡ Κρίσις, σελ. 221, 4. Τὰ Γυμνάσια καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Γλῶσσα, σελ. 225, 5. Συντηρητικότης καὶ πρόοδος, σελ. 230, 6. Τὸ ὀρθοπεδικὸν αἰσθημα καὶ ἡ Κοινωνία, σελ. 236, 7. Ἡ Ἀποστολὴ τῆς Γυναίκης, σελ. 242, 8. Κλῆρος καὶ Λαός, σελ. 245, 9. Ζωντανῆς Φυλῆς — Ζωντανοὶ ἄγιοι, σελ. 249, 10. Ὁ ἀδάκρυτος χρόνος, σελ. 253, 11. Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, σελ. 257, 12. Ὁ Φανατισμὸς, σελ. 261, 13. Ἐκθεσις πρὸς τὸ Οἶκ. Πατριαρχεῖον περὶ τῶν ὑπερβασιῶν καὶ ἄλλων καταστροφῶν τῆς Ἐπαρχ. Τραπεζοῦντος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ 4 /ετὲς διάστημα τοῦ Παγκοσμίου Πολέμου, σελ. 265. Γ' Π ε ρ ῖ ο δ ο ς 1919-1922: 1. Σχέσεις Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, σελ. 281, 2. Ἐκθεσις περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Γεωργίας, σελ. 292, 3. Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, σελ. 307, 4. Ἡ Ἁγία Σοφία καὶ ἡ τελευταία ἐν αὐτῇ λειτουργία, σελ. 311, 5. Διάλεξις λεχθεῖσα εἰς τὴν Ροβέρτειον Σχολὴν Κωνσταντινουπόλεως «Περὶ Ἑθνικῶν Παραδόσεων», σελ. 317. Δ' Π ε ρ ῖ ο δ ο ς 1926-1938: 1. Γνωμάτευσις περὶ Concordat, σελ. 336, 2. Γνωμάτευσις

περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος, σελ. 349, 3. Ἡ Κοινωνικὴ Κρίσις καὶ ἡ Ἐκκλησία, σελ. 386, 4. Πέντε Εἰσηγήσεις εἰς τὴν συγκληθεῖσαν τὸ 1930 εἰς Ἄγιον Ὄρος Γενικὴν Διορθόδοξον Ἐπιτροπὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, σελ. 397, 5. Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, σελ. 410, 6. Γνωμάτευσις περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Δελμούζου, σελ. 412. Ε' π ε ρ ῖ ο δ ο ς 1938-1949: 1. Ἐκλογή Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος ὡς ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, σελ. 419, 2. Ἐνθρονιστήριος Λόγος, σελ. 425, 3. Ἐκκλησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ τῆς Οἰκουμένης Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας, σελ. 429, 4. Διάγγελμα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσάνθου ἐπὶ τῇ ἐπιθέσει τῆς Γερμανίας ἐναντὶ τῆς Ἑλλάδος, σελ. 431, 5. Διαμαρτυρία Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσάνθου πρὸς Ἄλτενμπουργκ, σελ. 433, 6. Διατί τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὀνομάσθη Οἰκουμενικόν, σελ. 435, 7. Βησσαρίωνος πρὸς τὴν Σύνοδον ἢ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς (Ἀρχιεῖον Πόντου, τόμ. 9, σελ. 3-42), σελ. 442, 8. Βησσαρίωνος προσφώνημα πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα τῆς Τραπεζοῦντος Ἀλέξιον τὸν Μέγαν Κομνηνὸν (Ἀρχιεῖον Πόντου, τόμ. 12, σελ. 117-130) ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης, σελ. 484. ΣΤ' Π ε ρ ῖ ο δ ο ς: Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου Ἀποκρισαρίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὑπόδειξις Ἐκλογῆς τοῦ Μητροπολίτου Κερκύρας Ἀθηναγόρα, ὡς ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς, σελ. 499. Ἐ π ῖ λ ο γ ο ς, σελ. 573.

4. Πολύτιμον τὸ δημοσιευόμενον ὑλικόν, ἀποδεικνύον τὴν γλαφυρὰν γραφίδα τοῦ συντάκτου τῶν δημοσιευμάτων καὶ τὰ μάλιστα διδακτικὸν καὶ ὠφέλιμον. Ὁ ἐπιμεληθεὶς τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀπάντων τοῦ μεγάλου Ἀρχιεπισκόπου κυροῦ Χρυσάνθου, ἀνεψιὸς του καὶ δικηγόρος κ. Γεώργιος Ν. Τασοῦδης εἶναι ἄξιος παντὸς ἐπαίνου, διότι παρέδωκεν εἰς τὸ πολὺ δημόσιον τοῦ νῦν καὶ τοῦ μέλλοντος ἔργον ἀναφαιρέτου ἀξίας καὶ σπουδαιότητος. Διὰ τοῦ τρίτου τόμου τῶν καταλοίπων τοῦ σοφοῦ Πρωθιεράρχου ὁ ἐξαίρετος ἀνεψιὸς του κ. Τασοῦδης ἐξεπλήρωσεν ὑψηλὸν καθῆκον πρὸς τὸν ἑνδοξον θεῖον αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ ἐξαίρετον ὀφειλὴν πρὸς τε τὴν ἁγίαν ἡμῶν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἔθνος. Μεγάλοι Ἱεράρχαι ἐτίμησαν καὶ ἐδόξασαν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἔθνους ἐκ τοῦ ζυγοῦ καὶ ἐντεύθεν, ἄχρι καὶ τῆς σήμερον, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἔθνος. Μέγας καὶ ἄξιος πάσης τιμῆς καὶ εὐφημίας ὑπῆρξε καὶ ὁ Πρωθιεράρχης Χρυσάνθος! Εὐγνώμονως θὰ στρέψωσι τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν οἱ λαμβάνοντες εἰς τὰς χεῖράς των καὶ μελετῶντες τὰ εἰς τρεῖς τόμους συγκεντρωθέντα ὑπὸ τοῦ τιμήσαντος τὴν ἱεράν Μνήμην αὐτοῦ εὐγνώμονος ἀνεψιοῦ του κατάλοιπα ἐκείνου, ἀποτελοῦντα «ὀδοιπορικὸν» βίβλιον διὰ πάντα Ἑλληνα ὀρθόδοξον, εὐσεβῆ καὶ φιλόπατριν. Εἶμαι βέβαιος ὅτι καὶ ὡς συγγραφεὺς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος, «φαίνων εὐμενέος πνεύματος ἀγλαΐην, θάκων ἄπτεται οὐρανίων», κατὰ τὸν θεῖον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, τὸν καὶ Ναζιανζηνὸν (Migne, P.G. 37, 1451).

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Πλάτων καὶ Ἑλληνες πλὴν Ἀθηναίων. Ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος (Β' Ἑλληνικά II). Τόμος Γ'. Κείμενον-ἐρμηνεία-πίνακες. Ἀθήναι 1977, σελ. 148. (Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπιστικὴ Ἐταιρεία. Σειρὰ δευτέρα: Μελέται καὶ ἔρευναι, ἀριθ. 30).

Ὁ ἀείμνηστος Καθηγ. τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν καὶ Μέλος τῆς Ἀκαδημίας Βρυξελλῶν ἀείμνηστος Κων. Βουρβέρης εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐπιστημονικῶν του μελετῶν προσέθεσε καὶ τὴν ἀνὰ χεῖρας ἀξιολογώτατην μελέτην, δι' ἣς μετὰ κριτικὴν ἔρευναν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος καὶ κατόπιν τῆς κατ' ἐπιλογὴν παραθέσεως τῶν ἐνδιαφερόντων κειμέ-

νων, ἐκθέτει ἐν τῷ ἐρμηνευτικῷ του Ὑπομνήματι συμπερασματικῶς Γενικὴν Θεώρησιν τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τοῦ Πλάτωνος καὶ κατὰ πόσον ἡ Ἱστορία καθόλου ἐξυπηρετεῖ τὴν φιλοσοφίαν του. Ὁρθῶς δὲ ἀποφαίνεται ἐν τέλει ὁ ἀειμνηστος σ. 81 ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἦτο ἱστορικός, ἀλλὰ φιλόσοφος καὶ ὅτι «ἡ ἱστορία διὰ τὸν Πλάτωνα εἶχε ἐνδιαφέρον καὶ νόημα μόνον ὡς ἐποπτικοποίησις, συνάρτησις καὶ ἐπικύρωσις τῆς κοσμοθεωρίας του», ἥτις ἐστρέφεται πάντοτε εἰς τὴν ἔξαρσιν τοῦ ἀ γ α θ ο ὤ καὶ τοῦ δ ι κ α ι ο ὤ.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

J. R a t z i n g e r (Hrsg.), Dienst an der Einheit. Zum Wesen und Auftrag des Petrusamts. Düsseldorf (Patmos Verlag) 1978, σ. 179.

Πρόκειται περὶ συλλογικῆς ἐκδόσεως ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου τοῦ Μονάχου I. Ράτσινγκερ, ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον: «Διακονία εἰς τὴν ἐνότητα — ἐπὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πέτρου». Ἐν αὐτῇ δημοσιεύονται αἱ γενόμεναι ἐν τῷ λαβόντι χώρῳ ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ 10-14 Ὀκτωβρίου 1977 (ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 80ῆς ἐπετελοῦ τῶν γενεθλίων τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ') θεολογικῶ συμποσίᾳ ἐνέα εἰσηγήσεις — συμβολαὶ ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω θέματος, ἐξ ὧν ἐπτά ὑπὸ ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, μία ὑπὸ καλβινιστοῦ καὶ μία ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου μητροπολίτου Τρανουπόλεως Δαμασκηνοῦ Παπανδρέου, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἢ τελευταία: «Τί τὸ μόνιμον καὶ τί τὸ μεταβλητὸν ἐν τῇ Πετρινεῖᾳ διακονίᾳ». Καὶ οἱ μὲν ρωμαιοκαθολικοὶ εἰσηγηταὶ ἀνέπτυξαν τὰς γνωστὰς ρωμαιοκαθολικὰς ἀπόψεις ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πέτρου ἢ τῆς «Πετρινεῖου διακονίας» καὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς τοῦτο ἐξειλίχθη μονομερῶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Δύσεως, προσπαθῆσαντες νὰ παρουσιάσωσι νέαν τινὰ ἐρμηνείαν τοῦ διαιρέσαντος τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ παπικοῦ πρωτείου, οὐδόλους ἕμως ἀφιστάμενοι τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τῶν Βατικανείων Συνόδων Α' καὶ Β'. Ὁ δὲ καλβινιστῆς θεολόγος J. v. Allmen παρουσίασε τὴν προτεσταντικὴν ἔποψιν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τοῦ Παπισμοῦ καὶ τέλος ὁ μητροπολίτης Τρανουπόλεως ἀνέπτυξε τὴν ὀρθόδοξον ἔποψιν ἐπ' αὐτοῦ. Σύντομον ἀνάλυσιν μόνον τῆς τελευταίας ταύτης εἰσηγήσεως (σελ. 146-164 τῆς μετὰ χεῖρας γερμανικῆς ἐκδόσεως) παρέχουμεν ἐν συνεχείᾳ.

Ὁ μ η τ ρ ο π ο λ ί τ η ς Τ ρ α ν ο υ π ό λ ε ω ς, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ ἐξῆρε τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰ οὐσιώδη τῆς πίστεως, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἐπίσκοπικοῦ ἀξιώματος ἢ τε Ἀνατολικῆ καὶ ἢ Δυτικῆ Ἐκκλησία δὲν ἀφίστανται ἀλλήλων, προέβη εἶτα ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς εἰσηγήσεώς του (σελ. 148-152, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Πετρινεῖος διακονία — πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης-Παπισμὸς») εἰς ἔκθεσιν τῆς ὀρθοδόξου ἀπόψεως περὶ τῆς ἐξελιξέως τοῦ πρωτείου τῆς Ῥώμης, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει αὐτῆς (σελ. 154-164, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «σκέψεις καὶ προοπτικαί») διετύπωσεν ὀρισμένας προσωπικὰς κυρίως αὐτοῦ σκέψεις καὶ προοπτικὰς, ἀπορροεύσας ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γεγονότων τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἰδίᾳ μετὰ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης. Ὁμιλῶν περὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου ἐστηρίχθη ἐπὶ ὀρθοδόξων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν κειμένων, ἐκ τῶν ὁποίων περιοριζόμεθα νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα μόνον τὴν καὶ μεταγενεστέρως ἐπαναληφθεῖσαν δὴλωσιν τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου Α' πρὸς τὴν ἐπισκεψαμένην τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τῇ 30.11.1973 ἐπίσημον παπικὴν ἀντιπροσωπείαν: «ὡς μεν σαφεῖς, εὐλικρινεῖς καὶ ἐντιμοὶ πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν κόσμον ἅπαντα, ὀφείλομεν ἵνα ἐπαναλάβωμεν καὶ τονίσωμεν, ὅτι οὐδεὶς ἐν τῇ Χριστιανοσύνῃ ἐπίσκοπος κέκτηται προνόμιον, θεῖον ἢ ἀνθρώπινον, παγκοσμιότητος ἐπὶ τῆς μᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὅτι πάντες ἡμεῖς, εἴτε ἐν Ῥώμῃ, εἴτε ἐν τῇ Πόλει ταύτῃ, εἴτε ἐν οἰαδῆτινι πόλει, ἀπὸ ὁποιασδήποτε ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχικῆς ἢ πολιτικῆς τοποθετήσεως, ἐσμὲν ἀπλῶς καὶ μόνον συνεπίσκοποι ὑπὸ τὸν

μόνον ἄκρον ἀρχιερέα, τὴν κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πάντοτε ἐν τῇ ἀνέκαθεν ἐκκλησιαστικῶς παραδεδεγμένη ἱεραρχικῇ τάξει». «Ὅθεν ἀπάσαι αἱ ἐφεξῆς παγκαθολικαὶ καὶ πανορθόδοξοι συνατήσεις, διάλογοι καὶ διαβουλεύσεις, ἔσονται ἐπὶ τῶν ἀκολουθῶν θεμελιωδῶν βάσεων: Πρῶτον, ἡ ὑπάτη αὐθεντία τῆς μᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας κεῖται ἐπὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Δεύτερον, οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ καθολικῇ ταύτῃ Ἐκκλησίᾳ κέκτῃται ἐξουσίαν ἢ δικαίωμα ἢ κανονικῶς ὑπαγορευμένον δίκαιον ἐφ' οἰασθήτινος ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας ἄνευ τῆς τοῦ ἐτέρου οἰκείας κανονικῆς βουλήσεως καὶ συγκαταθέσεως...» (σελ. 160 ἐξ.).

Ἐν συνεχείᾳ ὁ μητροπολίτης Τρανουπόλεως διευτύπωσεν ἐν τῇ εἰσηγήσει τοῦ διαφόρους ἀξιοπροσέκτους προσώπων γνώμας καὶ σκέψεις ἐπὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου καὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐπ' αὐτοῦ συνεννόησεως μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀναφορὰ εἰς τὴν εὐχαριστιακὴν ἐκκλησιολογίαν τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας: «Πιστεύω ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὀδηγηθῆ τις εἰς μιαν ὑπέρβασιν τῆς προβληματικῆς, ἢ ὅποια μᾶς χωρίζει, ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τοπικῆς καὶ παγκοσμίου Ἐκκλησίας διὰ μᾶς ὑγιῶς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς τμήμα ἐνὸς ὅλου ἢ ὡς ἄθροισμα τμημάτων. Ἐνότης καὶ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας δὲν συνίστανται εἰς τὴν παγκοσμιότητα αὐτῆς μὲ κέντρον τὴν Ῥώμην εἰς βαθμὴν ὥστε ἡ ἀληθὴς Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ νὰ ταυτίζεται πρὸς τὴν Ῥωμαιοκαθολικὴν τοιαύτην. Συμφώνως πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησιολογίαν ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας δὲν πρέπει νὰ νοηθῆ ἀπλῶς καὶ μόνον διοικητικῆς φύσεως. Ἡ τέλεσις τῆς εὐχαριστίας μὲ κέντρον τὸν ἐπίσκοπον ἀποτελεῖ τὸ καθ' αὐτὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐνότητός της. Δι' αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ οἱ πιστοὶ ἐνοῦνται μεταξύ των εἰς σῶμα ἓν. Εὐχαριστιακὴ κοινότης σημαίνει, ὡς ἐκ τούτου, κοινότητα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀπόλυτον ἐνότητα τῶν μελῶν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σώματος, τῆς μᾶς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ κοινωνία μεταξύ τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τὴν ὅποιαν αὐταὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι ἐξ ἐπόψεως οὐσίας, δύναται ἐπίσης νὰ ἐκφρασθῆ καὶ συνοδικῶς. Καὶ ἀκριβῶς εἰς αὐτὴν τὴν συνοδικὴν κοινωνίαν ὁ πρῶτος ἀσκεῖ τὴν διακονίαν τῆς συντονιζούσης ἀγάπης καὶ πρωτοβουλίας (πρβλ. τὸν 34ον ἀποστολικὸν κανόνα). Ἐν τῇ πραγματικότητι, τὴν ὑπεράττην ἀλάθητον αὐθεντίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀσκεῖ μόνον ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος... Πιστεύω ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διανοιξῆ τις νέας ἐλπιδοφόρους προοπτικὰς διὰ τὸν διάλογόν μας, ἐφ' ὅσον θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνανέωσις τῆς Πετρινείου διακονίας ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἐνὸς πρωτείου, τὸ ὅποιον θὰ ἠνῳεί τὴν ἄσκησιν αὐτοῦ οὐχὶ ὡς νομικὴν ἀρμοδιότητα, ἀλλ' ὡς ὑπηρεσίαν καὶ ὑποχρέωσιν ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἐνὸς πρωτείου τοῦ ὁποίου ὁ φορεὺς νὰ μὴ ἐκλαμβάνῃ ἑαυτὸν «παγκόσμιον ἐπίσκοπον», ἔχοντα δικαιοδοσίαν ἐφ' ὅλων, ἀλλὰ, συμφώνως πρὸς τὴν ἔκφρασιν τοῦ Πάπα Γρηγορίου Α', μόνον «ὕπρητον τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Θεοῦ» ἐν σχέσει πρὸς ὅλους» (σελ. 163-164).

Περαιτέρω, ἀναφερόμενος εἰς τὸν δογματικὸν καθορισμὸν τοῦ παπικοῦ πρωτείου ὑπὸ τῆς Ῥωμαικῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὴν ἐπιμονὴν αὐτῆς ἐπ' αὐτοῦ, διηρωτήθη ὀρθῶς ὁ ὀρθόδοξος μητροπολίτης: «Τὶ νόημα δύναται νὰ ἔχῃ κατὰ βάσιν ἡ ἐπιμονὴ αὐτῆ, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ περὶ πρωτείου δόγμα ἔχει τόσον μεταβληθῆ σήμερον εἰς τὴν συνειδησιν τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν καὶ εἰς τὴν πρακτικὴν του ἐφαρμογὴν τόσον ἐξασθενήσει, ὥστε νὰ ὑπάρχουν θεολόγοι οἱ ὅποιοι ἀναγκάζονται νὰ θέσουν τὸ ἐρώτημα: τί, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, εἶναι τὸ ἀποφασιστικόν: τὸ ζήτην γράμμα τοῦ νόμου ἢ ἡ συνειδησις τῶν πιστῶν καὶ ἡ ἔκφρασις αὐτῆς εἰς τὴν ζῶσαν ἐμπειρίαν, τὸν λόγον καὶ τὴν γραφὴν; Καὶ ὅταν πραγματικὰ πράξεις καὶ ἐμπειρίαι τῆς σήμερον προσκροῦνται εἰς ἀμεταβλήτους καὶ ἀμετακινήτους» θέσεις τῆς χθές, δὲν ὑποχρεοῦμεθα ἄρᾳ γε, ἔνεκα τῆς σημασίας τοῦ πράγματος, νὰ ἐπανεξετάσωμεν τὰς παλαιάς, καί, ὅπου τοῦτο ἀπαιτεῖται, νὰ τὰς ἀνανεώσωμεν λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν θεολογικὰς τὰς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς σήμερον;» (σελ. 152).

Λί ἀνωτέρω, ὡς καὶ ἕτεραί τινες ἐκφρασεῖσαι ἀπόψεις τοῦ μητροπολίτου Τρανουπόλεως περὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου δέον ὅπως ληφθῶσιν ὑπ' ἑψιν ὑπὸ τῆς Διορθοδόξου ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἀξιολογηθῶσι δεόντως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μακραιωνος ὀρθοδόξου θεολογικῆς παραδόσεως ἐπὶ τῆς διχογνωμίας ταύτης μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω, ὡς ἐδήλωσεν ὁ ἴδιος ὁ μητροπολίτης ἀρχόμενος τῆς εἰσηγήσεώς του, δὲν ὠμίησεν ἐν τῷ θεολογικῷ συμποσίῳ «ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἐπίσημος ἀπεσταλμένος αὐτῆς, ἀλλ' ὡς εἷς ὀρθόδοξος θεολόγος, ὁ ὁποῖος προσεκλήθη νὰ προσφέρῃ τὴν προσωπικὴν συμβολὴν του», δι' ἧ καὶ «αἱ ἀναλύσεις του δὲν ἐκφράζουν μίαν ἀναντίρρητον τοποθέτησιν». Ὁμοίως δέον νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ἑψιν ὑπὸ τῆς αὐτῆς Ἐπιτροπῆς καὶ αἱ ὑπόλοιποι ὀκτὼ εἰσηγήσεις τῶν ἑτεροδόξων θεολόγων.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗΣ

Βαρνάβα Δ. Τζωρτζάτου, Μητροπολίτου Κίτρους, Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ διοικήσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως, ἐν Ἀθήναις 1977, σελ. 123.

Ὁ λόγιος Μητροπολίτης Κίτρους κ. Βαρνάβας διὰ τῆς ὡς ἄνω ἐργασίας τοῦ ὀλοκληρῶναι τὴν μνημειώδη ἐκδοτικὴν σειρὰν περὶ τῶν βασικῶν θεσμῶν διοικήσεως τῶν Ὀρθόδοξων Πατριαρχείων καὶ Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, διὰ τῆς ὁποίας συνειδητοποιεῖται ἡ βαθεῖα ἐνότης τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔχει μόνον ἐν τῇ πίστει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κανονικῇ τάξει. Διὰ τῆς μελέτης τοῦ αὐτῆς ὁ Σεβ. συγγραφεὺς προσφέρει περιγραμματα τῆς ἱστορικῆς ἐξελλίξεως τῶν βασικῶν θεσμῶν διοικήσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας, καταχωρίζων, μεθ' ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως, τὸν προσφάτως ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων ψηφισθέντα κατὰ τὴν συνοπτικὴν διαδικασίαν καὶ θεθέντα ἐν ἰσχύι Καταστατικῶν Χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀνασκόπησιν (σελ. 11 ἐξ.) ὁ σ. δίδει ἀκριβῆς καὶ εὐστοχον περιγραμματα τῆς ἐξελλίξεως τῆς διοικητικῆς καταστάσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, παρέχει δὲ ἀξιόλογον ἐλληνικὴν καὶ ξένην ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίαν. Ἐν συνεχείᾳ (σελ. 18 ἐξ.) παρέχονται ἐκτενέστεραι περιγραφαὶ τῶν ἀπὸ τῆς διακηρύξεως τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας θεσπισθέντων ἐκκλησιαστικῶν νόμων μετὰ σαφῶν καὶ ἐπιτυχῶν παρατηρήσεων καὶ κρίσεων. Ἡ ἰδιαίτερα ἔμφασις, ἡ ὁποία δίδεται ὑπὸ τοῦ σ. εἰς τὸν Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Τόμον τοῦ 1850 διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου (σελ. 23 ἐξ.) καὶ τῆς κανονικῆς ἀξιολογήσεως τῶν σχετικῶν γεγονότων, εἶναι ἐπαρκῶς ἠτιολογημένη, διότι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Τόμου θεμελιούται τὸ αὐτοκέφαλον διοικητικὸν καθεστῶς τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας, ὡς τοῦτο ἰσχύει σήμερον καὶ καταχωρήθη διὰ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς τε Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ παράθεσις ὑπὸ τοῦ σ. τῶν Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν Πράξεων διὰ τὴν ὑπαγωγὴν τῶν ἐπαρχιῶν Ἑπτανήσου, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας (σελ. 29 ἐξ.) καὶ τῶν Νέων Χωρῶν (σελ. 38 ἐξ.) μετὰ εὐσυνόπτου παρεμβολῆς τῆς μέχρι τοῦ 1925 ἰσχυσάσης ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας καλύπτει πλήρως τὴν προϊούσαν διεύρυνσιν τῆς διοικητικῆς δικαιοδοσίας τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ παρέχει χρήσιμον βοήθημα ἔχει μόνον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σχετικὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν.

Ἡ ἐν συνεχείᾳ κριτικὴ ἀνάλυσις τῶν νέων περὶ Ἐκκλησίας νομοθετημάτων (σελ. 43 ἐξ.) παρέχει ἀνάγλυφον εἰκόνα ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς μέχρι συγγύσεως πολυνομίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν πολλαπλῶν δυσχερειῶν διὰ τὴν προώθησιν πρὸς ψήφισιν ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν ὑπὸ πολυμελῶν πολλακίς Ἐπιτροπῶν καταρτισθέντων Σχεδίων Καταστατικοῦ Χάρτου. Ἡ εἰκὼν αὕτη γίνεται σαφεστέρα μετὰ τὴν ἐκπληκτικὴν πράγματι κατὰ τὴν τῆς ἐκκλησια-

στικῆς νομοθεσίας κατὰ τὴν περίοδον τῆς δικτατορίας, ὅποτε ἐξεδόθησαν 51 Κανονισμοὶ καὶ 58 Κανονιστικαὶ Διατάξεις πρὸς κάλυψιν νομοθετικῶν κενῶν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν. Ὁ σ. δίδει ἐν σελ. 51 ὑποσ. 2 πλήρη κατάλογον τῶν Διατάξεων αὐτῶν, τινὲς τῶν ὁποίων ἐκρίθησαν ἀντισυνταγματικά, καὶ παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι «ἡ τοιαύτη παλυνομία ἐπόμενον ἦτο νὰ δημιουργήσῃ διὰ τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας νομοθετικὸν κενὸν, ἐν πολλοῖς δυσχεραίνοντα τὸ ἔργον αὐτῆς» (σελ. 51-52).

Ἡ μεταπολίτευσις τῆς 24ης Ἰουλίου 1974 κατήργησε τὸ Ν.Δ. 126/1969 καὶ ἐπανάφερον ἐν ἰσχύϊ τὸν προϋσχύσαντα Νόμον 671/1943, ὡς τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη, διὰ τοῦ Ν.Δ. 87/1974. Ἡ διατήρησις ὅμως τῆς ἐξουσιοδοτήσεως διὰ τὴν ἐκδοσιν Κανονισμῶν καὶ Κανονιστικῶν Διατάξεων καθίστα ἀναγκασίαν τὴν ριζικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ θέματος τῆς Καταστατικῆς νομοθεσίας τῆς Ἐκκλησίας, ὡς αὕτη περιεγράφετο εἰς τὸ ἄρθρον 3 τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ν.Δ. 87/1974 συσταθεῖσα Κληρικολαϊκὴ Ἐπιτροπὴ ἐξέπόνησε Σχέδιον Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος, μετ' ἐπινευχθείσας ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τροποποιήσεως συμπληρωθεὶς δι' ἀνανεώσεως τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐβελτιώθη καὶ ὑπεβλήθη πρὸς ψήφισιν εἰς τὴν Βουλὴν. Ἡ ψήφισις τοῦ ἐγένετο κατὰ τὴν συνοπτικὴν διαδικασίαν. Ὁ σ. παρέχει πλήρη περιγραφὴν τῆς ὅλης σχετικῆς διαδικασίας, παραθέτει δὲ καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας κ. Γ. Πάλλη κατατεθεῖσαν εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων μετὰ τοῦ Σχεδίου Καταστατικοῦ Χάρτου «Ἐισηγητικὴν Ἐκθεσίαν» (σελ. 56-60), διὰ τῆς ὁποίας ἀξιολογεῖται τὸ περιεχόμενον τῶν διατάξεων τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου. Ἐν συνεχείᾳ ὁ σ. παραθέτει τὸ κείμενον τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου, ὡς ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων (σελ. 61 ἐξ.) καὶ κατακλείει τὴν μελέτην μὲ χρῆσιμώτατον Ἐυρετήριον λεξικογραφικὸν καὶ θεματολογικόν.

Ἡ μελέτη αὕτη τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κίτρους κ. Βαρνάβα, ἡ ὁποία προστίθεται εἰς τὴν μεγάλην σειρὰν περὶ τῶν βασικῶν θεσμῶν διοικήσεως πασῶν τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχικῶν καὶ Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, τὴν βραβευθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, παρέχει πλήρη καὶ κριτικὴν περιγραφὴν τοῦ ἀπὸ τῆς Παλιγγενεσίας τοῦ Ἔθνους δισηπυλῆτος ὄντως προβλήματος τῆς Καταστατικῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ διακεκριμένος Ἱεράρχης συνθέτει ἐνταῦθα τὴν ἐπιστημονικὴν ἀριότητα μὲ τὸν παλμὸν μακροχρονίων προσπαθειῶν διὰ τὴν Κανονικὴν δομὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας, διδὼν καὶ προσέφερον ἔργον ἀνάλογον τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς ἀξίας, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Καταστατικὸς Χάρτης διὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ ἀναγνώστης διαισθάνεται, διεξερχόμενος τὰς σελίδας τῆς μελέτης, ὅτι ὁ Σεβασμιώτατος, ζήσας τὸ ἔντονον καὶ δὲξὺ πρόβλημα τῆς πολυνομίας, ἐθεμελίωσε τὴν ἐπιστημονικὴν κρίσιν εἰς τὴν ἀρίστην γνῶσιν τῆς Καταστατικῆς νομοθεσίας πασῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ εἰς τὴν ἀγωνίαν διὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν ἑ. Κανόνων. Ἡ εἰσαγωγικὴ φράσις τῆς Ἐισηγητικῆς Ἐκθέσεως, καθ' ἣν «Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι οἱ διὰ τῶν ἄρθρων 3 καὶ 13 τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος κατοχυρούμενοι ἱεροὶ Κανόνες», ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν διάταξιν τῆς παραγράφου 2 τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου περὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὴν παρεχομένην ἐξουσιοδότησιν ἐκδόσεως Κανονιστικῶν Διατάξεων πρὸς ρύθμισιν ἐσωτερικῶν ζητημάτων τῆς Ἐκκλησίας, ἱκανοποίησαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐαισθησίαν διὰ τὴν ὀρθὴν θεμελίωσιν τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Ὁ Σεβ. συγγραφεὺς ἐμφαντικῶς τονίζει τοῦτο εἰς τὸ ἱστορικὸν περὶ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου (σελ. 54-60), εὐχόμεθα δὲ μετ' αὐτοῦ, ὅπως τὸ συνταγματικὸν καὶ τὸ νομικὸν αὐτὸ πλαίσιον ἐπηρεάσῃ καὶ τὴν νομολογίαν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν Ἐκκλησιαστικῶν προβλημάτων.

Κωνσταντίνου Γ. Μπόνη, Χριστιανική Γραμματεία ήτοι Φιλολογική και κριτική Ιστορία τών Πατέρων και Έκκλησιαστικῶν Συγγραφέων. Τόμος Πρώτος, Οἱ λεγόμενοι Ἀποστολικοὶ Πατέρες, Ἐν Ἀθήναις 1977, σσ. ρκζ'-453, (Ἀρχεῖον Περιοδικοῦ «Θεολογία» 2).

Μετ' ἰδιαίτερας χαρᾶς παρουσιάζομεν τὸν πρῶτον τόμον τοῦ «Συστήματος Πατρολογίας» τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν διδασκάλου, ὁμοτίμου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀνωῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κωνσταντίνου Μπόνη, τοῦ δευτέρου εἰς τὴν Σειρὰν συστηματικοῦ πατρολογικοῦ ἔργου μετὰ τὴν «Εἰσαγωγήν εἰς τὴν ἀρχαίαν Χριστιανικὴν Γραμματείαν» (96-325 μ.Χ.), τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη πρὸ τριετίας.

Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἀξιολογώτατου τούτου ἔργου ἐξαίρονται αἱ δυσκολαὶ αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν διὰ τὴν σύνταξιν ἐνὸς τοιούτου ἔργου καὶ ἡ ἀνάγκη ὅπως ὁ συγγραφεὺς εἶναι κάτοχος τόσον τῶν πηγῶν ὅσον καὶ τῶν νεωτέρων φιλολογικοκριτικῶν ἐκδόσεων τῶν πατερικῶν κειμένων. Ὡσαύτως ὑπογραμμίζεται ὅτι πρέπει νὰ εἶναι γνώστης τῶν σχετικῶν συστηματικῶν συγγραμμάτων ἀλλὰ καὶ τῆς πλουσίας εἰδικῆς βιβλιογραφίας δι' ἕκαστον θέμα ἢ πρόσωπον περὶ τοῦ ὁποῖου ὁμιλεῖ. Ἐπίσης ὀρθῶς ἐπισημαίνεται ἡ ἀνάγκη ὅπως ὁ συντάκτης τοιούτου ἔργου διαθέτῃ ἀντικειμενικὴν κρίσιν καὶ τὴν ἰκανότητα νὰ συμβάλῃ τὸ ἐξ ἑαυτοῦ εἰς δια ὅσα οἱ ἄλλοι ἤδη προσέφεραν, πρωτοτυπῶν οὕτω. Τοῦτο βεβαίως ἐπιτυγχάνεται ὄχι μόνον διὰ τῆς προσφορᾶς νέων στοιχείων ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς νέας θεωρήσεως παλαιῶν καὶ διὰ τῆς ὀρθῶς ἀσκομημένης κριτικῆς ἐπὶ ἐπόψεων παλαιότερων διατυπωθεῶν.

Ἐκ τῶν προαναγραφέντων καθίσταται σαφές ὅτι συστηματικὸν πατρολογικὸν ἔργον εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ γραφῇ ἀπὸ νέον ἐπιστήμονα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐλλείπουν τόσον ἡ πείρα ὅσον καὶ αἱ ἀπαραίτητοι γνώσεις. Εἰδικώτερον σήμερον, τὴν ἐποχὴν τῆς εἰδικεύσεως, μίαν ἐποχὴν ἡ ὁποία δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸ «εἶναι», ἀλλ' ἀναζητεῖ καὶ τὸ «εἶναι» τῶν πραγμάτων ἢ θεολογικῆς ἐπιστήμης καὶ εἰδικώτερον ἐν προκειμένῳ ἢ Πατρολογία πρέπει «μετὰ λόγου» καὶ «ἐν δυνάμει Θεοῦ» (Α' Κορ. β' 5) νὰ ὁμιλῇ «περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος (Α' Πέτρ. γ' 15). Πρέπει ἡ πίστις τοῦ ἐπιστήμονος νὰ συνδυάζεται καὶ μετὰ τὰς ἀνωτέρας διατυπωθείσας προϋποθέσεις. Καὶ αἱ προϋποθέσεις αὗται πληροῦνται κατὰ πάντα εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν διδασκάλου, τοῦ ὑπὲρ τὴν τριακονταετίαν διακονήσαντος τὴν ἱερὰν ἐπιστήμην τῆς Πατρολογίας.

Ὁρθότατα προετάχθη τοῦ «Συστήματος Πατρολογίας» ἡ δημοσίευσίς τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν Χριστιανικὴν Γραμματείαν (96-325 μ.Χ.). Εἰς αὐτὴν ἐμελετήθησαν τὰ ἀπαραίτητα εἰσαγωγικὰ προβλήματα τὰ ἀναφερόμενα γενικώτερον εἰς τὰ στάδια ἐξελίξεως τῆς ἀρχαίας Χριστιανικῆς Γραμματείας, εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ἔργων τῶν Χριστιανῶν συγγραφέων κ.λ.π., ἐπεχειρήθη δὲ καὶ καθ' ὕλην θεώρησις τῆς παλαιοχριστιανικῆς Γραμματείας καὶ συνοπτικὴ ἀνάπτυξις τῆς θεολογίας τῶν πρώτων αἰώνων. Περὶ τοῦ πρώτου τούτου τόμου ἐδημοσιεύθησαν κριτικαὶ εἰς τὴν «Θεολογίαν» ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Β. Σταυρίδου καὶ Σ. Παπαδοπούλου (τόμ. 46, 1975 σσ. 446-447, 241-246 ἀντιστοίχως) εἰς τὰς ὁποίας ἐξαίρονται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ πρωτοτυπία τοῦ συγγραφέως εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς «Εἰσαγωγῆς». Σημειοῦμεν ἐνδεικτικῶς τὴν ἐπιτυχῆ κριτικὴν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Gustav Krüger κατ' εἶδος διαίρεσιν ἐν τῇ μεθοδολογικῇ ἐκθέσει τῆς ὕλης τῆς παλαιοχριστιανικῆς Γραμματείας (Εἰσαγωγή ... σσ. 122-125), τὴν ὁποίαν διαίρεσιν σημειωτέον ὅτι δὲν ἀπορρίπτει ἐξ ὀλιολήρου ὁ συγγραφεὺς ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ ἐνίοτε, χωρὶς οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον νὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνακόλουθος δεδομένου ὅτι, ὡς ὁ ἴδιος παρατηρεῖ, πρέπει παραλλήλως πρὸς τὴν προσωπογραφίαν (νὰ προβαίνωμεν, ὅπου δυνάμεθα, εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς ὕλης κατὰ τε τὸν ὅπον, τὸν χρόνον καὶ τὴν γλῶσσαν, καθ' ἣν ἔγραψεν ἕκαστος συγγραφεὺς καὶ ἔζησε» (Εἰσαγωγή... σ. 123). Καὶ συνεχίζει: «ἐνθα καθίσταται δυνατὴ καὶ ἡ κατ' εἶδος διαίρεσις δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραμεληθῇ (ἐνθ' ἂν.)».

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ χρονικὰ ὄρια τῆς «Εἰσαγωγῆς» σημειοῦμεν ὅτι αὕτη ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ 96 μέχρι τοῦ 325 μ.Χ., δηλ. ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ πρώτου ἔργου τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων, καὶ δὴ τῆς Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος Ρώμης — τὰ παλαιότερα ταύτης ἔργα τῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας ὡς διαλαμβανόμενα εἰς τὸν κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης μελετῶνται ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ τῆς Ἑρμηνείας τῆς Καινῆς Διαθήκης — μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἡ περίοδος αὕτη διαιρεῖται εἰς τέσσαρας ἐπὶ μέρους περιόδους: α) τὴν περίοδον τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων (96/98-120/130 μ.Χ.), β) τὴν μετὰ τοὺς Ἀποστολικούς Πατέρας περίοδον (120/30-190/200), γ) τὴν τρίτην περίοδον (190/200-250/260) δ) τὴν τετάρτην περίοδον (260-325).

Ὁ δημοσιευθεὶς πρῶτος τόμος τοῦ «Συστήματος Πατρολογίας» ἢ ὡς ἐπιγράφεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς «Χριστιανικῆς Γραμματείας» ἔρχεται νὰ καλύψῃ τὴν Α' περίοδον ἢ μᾶλλον τὸ α' τμήμα τῆς Α' περιόδου δηλ. τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀποστολικῶν Πατέρων.

Ἐν προλόγῳ ἐξάιρεται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ σημασία τῆς μεταποστολικῆς ἐποχῆς καὶ τῶν κατ' αὐτὴν συνταχθέντων ἔργων, τὰ ὁποῖα ὀρθῶς χαρακτηρίζονται ὡς ἡ «χρυσὴ γέφυρα μεταβιβάσεως καὶ μεταδόσεως τοῦ βιβλικοῦ πνεύματος ἐπὶ τὴν ζῶην καὶ δρᾶσιν τῆς πρώτης καὶ παλαιοτάτης, μόλις ὀργανουμένης ἐν μέσῳ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας» (σ. 1β'). Ὁρθῶς ἀκολουθῶς ἐπισημαίνεται ἡ ἀξία τῶν ἔργων τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων, καὶ ἐξ ἐπόψεως δογματικῆς (ἐνθ' ἂν.), ὅπερ ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἐν τισιν Ἐκκλησιαίς συναριθμησιν τινῶν ἐξ αὐτῶν μετὰ τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τὴν ἐπ' ἐκκλησιαίς ἀνάγνωσιν αὐτῶν.

Μὴ δυνάμενοι εἰς τὴν παροῦσαν παρουσίαν τοῦ ἔργου νὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς τὴν παρῶσιν πολλῶν λίαν ἀξιολόγων παρατηρήσεων τοῦ συγγραφέως θὰ περιορισθῶμεν εἰς μίαν συνοπτικὴν εἰκόνα τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ καὶ θὰ ἐπισημάνωμεν ἐν τέλει τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὄντως τὸ καθιστοῦν πολύτιμον βοήθημα καὶ ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῶν ὄσων μέχρι τοῦδε ἔχουν γραφῆ περὶ τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων».

Ἐχων ἐν νῷ ὁ συγγραφεὺς ὅτι ὁ μετὰ χεῖρας τόμος ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν ἑνὸς πολυτόμου ἔργου παραθέτει ἐν ἀρχῇ πλουσιοπάτην βιβλιογραφίαν ἀρχικῶς μὲν μὲ θεματικὴν ὑποδιαίρεσιν (σσ. 1θ'-οα'), ἀκολουθῶς δὲ βιβλιογραφίαν τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων» κατὰ συγγραφέα (σσ. οβ'-πγ') ὡς καὶ ἑλληνικὴν θεολογικὴν βιβλιογραφίαν ἀπὸ τοῦ 1960 μέχρι καὶ τοῦ 1976 (σσ. πδ'-ρξ'). Ἡ συμβολὴ τοῦ ἔργου ἐν προκειμένῳ συνίσταται κυρίως εἰς τὴν συλλογὴν τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας, ἐνῷ διὰ τὴν παλαιότεραν καὶ δὴ καὶ τὴν πρὸ τοῦ 1966 παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ παλαιότερα πατρολογικὰ ἔργα τῶν Harnack, Krüger, Bardenhewer καὶ Altaner-Stuiber.

Ἀκολουθεῖ Γενικὴ Εἰσαγωγή εἰς τὴν Χριστιανικὴν Γραμματεία διαλαμβάνουσα α) τὰ τῆς ἐνοίας καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας ὡς καὶ ἀξιολόγησιν αὐτῆς β) εἰδικώτερον τὰ ἀναφερόμενα εἰς τοὺς Ἀπατέρας τῆς Ἐκκλησίας, γ) τὰ περὶ τῆς γλώσσης τῶν Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων. Ἡ διαπραγματεύσις τῶν ἀνωτέρω γίνεται εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ τοῦ ὅλου ὑπὸ μελέτην ἔργου. Εἰς τὸ δεῦτερον μέρος γίνεται ἱστορικὴ ἀνασκόπησις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματείας ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου μέχρι καὶ τῆς σήμερον, εἰδικώτερον δὲ γίνεται λόγος περὶ τῶν Ἐκδόσεων, Συλλογῶν καὶ Μεταφράσεων τῶν πατερικῶν ἔργων ὡς καὶ περὶ τῶν Λεξικῶν, Ἐγχειριδίων καὶ Ἀνθολογιῶν. Ἐπισημαίνομεν τὴν παράγραφον τὴν παραπέμπουσαν εἰς τὰ ἔργα τὰ παρέχοντα πλούσιον βιβλιογραφικὸν ὕλικον (σσ. 133-134) ἢ γνῶσις τοῦ ὁποίου εἶναι ἀπαραίτητος πρὶν ἢ χωρῆσθαι εἰς ἐπὶ μέρους πατρολογικὰς ἐρεῦνας.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος τοῦ ἔργου γίνεται λόγος εἰδικώτερον περὶ τῶν Ἀποστολικῶν

Πατέρων». Μετὰ μίαν συνοπτικὴν ἀλλ' ἐμπεριστατωμένην καὶ λίαν κατατοπιστικὴν γενικὴν εἰσαγωγὴν ἐξετάζονται κατὰ ἡτιολογημένην σειρὰν τὰ ἔργα τῶν λεγομένων «'Αποστολικῶν Πατέρων». Ὁρθῶς καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ὑπάρχοντα εἰς ἕτερα συστηματικὰ πατρολογικὰ ἐγχειρίδια προτάσσονται τὰ περὶ τοῦ Κλήμεντος Ρώμης καὶ τῆς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς αὐτοῦ. Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τῶν Ἰγνατίου Ἀντιοχείας καὶ Πολυκάρπου Σμύρνης. Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος περὶ τῆς Διδαχῆς τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, τῆς λεγομένης ἐπιστολῆς τοῦ Βαρνάβα, τοῦ Ποιμένους τοῦ Ἐρμᾶ, τοῦ Παπίου Ἱεραπόλεως καὶ τοῦ Ἀπολογητοῦ Κοδράτου. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἔργου γενικῶς, ἐν πάσῃ βεβαίως δυνατῇ συντομίᾳ.

Ἐκ τῶν ἀναγραφέντων ἀρίδῃλος κατέστη ἡ σημασία τοῦ κολοσσαίου τούτου ἔργου. Παρὰ ταῦτα ἐπιθυμοῦμεν ἐν κατακλιθεῖσι ἐν ἐπισημάνωμεν ὠρισμένας βασικὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι οὕτω τὸ καθιστοῦν πολῦτιμον ἐγχειρίδιον.

Ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς εἶναι ἐν πρώτοις ἄριστος χειριστὴς τοῦ καλᾶμου, διακρίνεται διὰ τὴν καλλιέπειαν τοῦ ὕφους, κατορθώνει δὲ ν' ἀναπτύσῃ καὶ τὰ πλέον δύσκολα θέματα μετ' ἀκριβείας, σαφηνείας καὶ καθαρότητος.

Ἡ προσπάθεια αὐτοῦ νὰ μελετηθῇ εἰς βάθος καὶ πλάτος πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ ἐιδικώτερον εἰς τοὺς «'Αποστολικούς Πατέρας» ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας. Ἐν πρώτοις εἰργάσθη ἐπὶ τῶν πηγῶν, ἤτο δὲ κάτοχος ὅλης τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας. Τοῦτο ἔδωκε τὴν δυνατότητα εἰς αὐτὸν νὰ ἐπισημάνῃ μὲ τὴν ὀξύνουσαν καὶ τὸ διακρίνον αὐτὸν κριτικὸν πνεῦμα τὰ σημεῖα ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα παρενοήθησαν ἢ κακῶς εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ἡρμηνεύθησαν οἱ Ἀποστολικοὶ Πατέρες. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ σημειοῦμεν ὅτι πλὴν τῶν εἰσαγωγικῶν προβλημάτων ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς ἔχει προβῆ καὶ εἰς κριτικὴν ἐκδοσιν ὡς καὶ εἰς μετάφρασιν τοῦ κειμένου τόσοσιν τῆς Α' ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος Ρώμης (Ἀθήναι 1973) ὅσον καὶ τῆς καλουμένης Β' Κλήμεντος («Ἐφημέριος» 1973-1975) καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας («Ἐφημέριος» 1975 ἐξ.).

Οἱ ἐνίοτε παρατηρούμενοι εἰς τὸ ἔργον πλατεϊασμοὶ καὶ ἐπεξηγηματικαὶ παρεκβάσεις δὲν διαταράσσουσι τὴν ἐνότητα αὐτοῦ διότι καὶ ἐπιτυχῶς ἐντάσσονται εἰς τὸ ὅλον ἔργον καὶ ἀπαραίτητοι καθίστανται διὰ τὴν διαλεύκανσιν ἐπὶ μέρους προβλημάτων. Ἀξιοσημείωτα καὶ λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ὅσα ἀναγράφονται περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ κώδικος 1056 τοῦ διαλαμβάνοντος μεταξὺ τῶν ἄλλων τὸ κείμενον τῆς Διδαχῆς τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, ὡς καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλοθέου Βρυεννίου δημοσιεύσεως τοῦ τελευταίου τούτου (σσ. 296-299).

Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ παρατηρουμένη ἀκρίβεια εἰς τοὺς χαρακτηρισμοὺς καὶ ἡ μετὰ τῆς ἀπαραιτήτου φειδοῦς καὶ προσοχῆς κρίσις περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων. Σαφῶς πάντως γίνεται διάκρισις μεταξὺ τῶν ἰδίων γνωμῶν τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν πιθανῶν ὑποθέσεων ἀπὸ ὅσα ἀδιαμφισβητήτως ὑπὸ τῆς πατρολογικῆς ἐπιστήμης γίνονται σήμερον ἀποδεκτά.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ὑπογραμμίσωμεν εἶναι ὅτι ὁ καθηγητὴς κ. Μπῶνης εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ Συστήματος τῆς «Χριστιανικῆς Γραμματείας» παρ' ὅτι, ὡς εἶναι φυσικόν, ἀσχολεῖται μὲ πολλὰ ἐπὶ μέρους ἱστορικοφιλολογικὰ θέματα, διὰ τὴν διαπραγματεύσιν τῶν ὁποίων εἶχεν ὅλας τὰς προϋποθέσεις, διότι πλὴν τῆς πολυετοῦς πείρας εἶναι κάτοχος καὶ φιλολογικῶν διδακτορικῶν διπλώματος πλείστας δ' ὅσας σχετικὰς μελέτας ἔχει δημοσιεύσει, ἐν τούτοις τόσοσιν ἐν τῷ προλόγῳ ὅσον καὶ εἰς τὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια τοῦ παρουσιαζομένου ἔργου δίδει ἰδιαίτεραν βαρύτητα εἰς τὸ περιεχόμενον ἢ καλύτερον εἰς τὴν Θεολογίαν τῶν συγγραφέων τοὺς ὁποίους μελετᾷ. Σημειωτέον ὅτι τὴν ἐξέχουσαν θέσιν τὴν ὁποῖαν κατέχουν οἱ Ἀποστολικοὶ Πατέρες, οἱ πρῶτοι μετὰ τοὺς ἱεροὺς ἄνδρας τῆς Καινῆς Διαθήκης κήρυκες τοῦ εὐαγγελίου, ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησιαστικῇ Γραμματεῖᾳ ἀποδίδει

ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ ὅτι παρ' ὅτι ἐν σπέρματι ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν ὁμιλοῦν περὶ τῶν βασικῶν δογματικῶν ἀληθειῶν ἐν τούτοις ὀρθῶς κατενόησαν καὶ ἠρμήνευσαν τὴν εὐαγγελικὴν διδασχὴν (σ. ιγ').

Ἄς εὐχρηθῶμεν ὅπως ὁ Κύριος χαρίζῃ ἔτη πολλὰ ἐν ὑγείᾳ εἰς τὸν σεβαστὸν ἡμῶν διδάσκαλον, ἵνα συνεχίσῃ μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν φιλοπενίαν καὶ τὰ πλούσια αὐτοῦ προσόντα τὸ μέγα ἔργον τῆς δημοσιεύσεως καὶ τῶν ὑπολοίπων τόμων τοῦ «Συστήματος Πατρολογίας». Ἡ προσφορὰ εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς Πατρολογίας ἀλλὰ καὶ τὰ θεολογικὰ καθόλου γράμματα θὰ εἶναι τεραστία.

ΗΛΙΑΣ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ

Κωνσταντίνου Κ. Παπουλίδη, Οἱ Ρῶσοι ὀνοματολόγτραι τοῦ Ἁγίου Ὁρους, «Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου», (ἀριθ. 173), Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 222+9 πίν.

Ὁ γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων πρωτοτύπων ἱστορικῶν-θεολογικῶν μελετημάτων κ. Κων/νος Κ. Παπουλίδης, ὅστις ἐργάζεται ἀπὸ τινων ἐτῶν ὡς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ πολλαπλῶς ὀφελουμένου τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα γενικώτερον «Ἰδρυματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου», ἐξέδωκε κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὸ ἀνωθι σημειούμενον ἔργον, ὅπερ ἀποτελεῖ — σημειωθῆτω ἐκ προοιμίου — προσφορὰν πολυτίμον εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην. Ὁ σ. εἶχεν ἀσχοληθῆ καὶ παλαιότερον μὲ τὸ αὐτὸ θέμα, νεώτεροι δὲ ἀναδιφῆσεις καὶ ἱστορικαὶ του ἔρευναί ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν τὴν συμπλήρωσιν καὶ ὀλοκλήρωσιν τοῦ θέματος διὰ τῆς παρούσης μορφῆς τῆς μονογραφίας.

Ὁ σ. διαίρει τὸ βιβλίον του εἰς τρία Μέρη: α) Ἱστορικὴ ἀνασκόπησις, β) Ἀνέκδοτα ἔγγραφα καὶ γ) Αὐτοῦσία ἐπανέκδοσις τοῦ βιβλίου τοῦ ἱερομον. Ἀντωνίου Μπουλάτοβιτς «Ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Ἰησοῦς» (Θεσσαλονίκη, 1913), τὸ ὅποιον εἶναι λίαν δυσεῦρετον σήμερον. Ὅπως εἶναι γνωστὸν, ἀῖ διδασκαλία τῶν Ὀνοματολότρων εἶναι ρωσικὴ τὸσον εἰς τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν ὅσον καὶ εἰς τὴν δομὴν τῆς. Εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος ἐφιλοξενήθη μόνον. Ἐπὶ πλέον, ὅμως, ἔχει σχέσιν μὲ τὸν ἡσυχασμὸν καὶ τὴν καρδιακὴν προσευχὴν, ἣ (τὴν λεγομένην) προσευχὴν τοῦ Κυρίου: «Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ, Ἰεῖε τοῦ Θεοῦ, ἐλέησον με τὸν ἁμαρτωλόν». Οἱ ἴδιοι οἱ Ὀνοματολόγτραι θὰ σημειώσουν πολλάκις, ὅτι συνεχίζουν τὴν ἡσυχαστικὴν πρακτικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίως περὶ τοῦ ἀκτίστου φωτὸς παλαμικῆν θεολογίαν» (σελ. 15). Ὁ σ. — ὀρθῶς σκεπτόμενος καὶ πράττων, κατὰ τὴν κρίσιν μας — ἐξετάζει μὲ ψυχραιμίαν ἐρευνητοῦ-ἱστορικοῦ τὸ ὅλον θέμα καὶ τὰ ἱστορικὰ προβλήματα τῆς ἑτεροδιδασκαλίας τῶν Ὀνοματολότρων ἐν Ἁγίῳ Ὁρει, χωρὶς νὰ ὑπεισέρχεται εἰς τὸ δογματικὸν μέρος, ἣ εἰς τὰ παραπλήσια θέματα Κανονικοῦ Δικαίου καὶ Διπλωματικῆς Ἱστορίας. Ἀναφέρεται εἰς ταῦτα δι' ὀλίγων μόνον, πρὸς ἐνημέρωσιν καὶ πληροφορίαν τοῦ ἀναγνώστου. Ἐκεῖνο, ποῦ ἐνδιαφέρει περισσότερο τὸν σ. εἶναι ἡ, βάσει τῆς μέχρι τοῦδε ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας, ἔρευνα τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐγγράφων καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν τῶν Ὀνοματολότρων καὶ τῶν σχετικῶν ἐρίδων, ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὸ Ἅγιον Ὅρος. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον καὶ παρακολουθεῖ συστηματικῶς α) τὴν γένεσιν τῆς ἑτεροδιδασκαλίας καὶ τὴν ἀνάπτυσίν τῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, β) τὴν μεταφορὰν τῆς διαμάχης ἐκ τοῦ Ἁγ. Ὁρους εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ γ) τὴν μεταφορὰν τῆς ἑτεροδιδασκαλίας ἐκ τῆς Ρωσίας (μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν μπολσεβίκων τὸ 1917) εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, διὰ τῶν αὐτοεξορίστων Ρώσων θεολόγων καὶ φιλοσόφων. Ἡ ἔρευνα δὲ αὕτη τοῦ ἐκλεκτοῦ ἐρευνητοῦ, ἣ ὅποια, λόγῳ καὶ τῆς ρωσομαθείας του, μᾶς εἶναι πολλαπλῶς πολυτίμος, συμπληροῦται διὰ τῆς δημοσιεύσεως 22 ἀποσπασμάτων ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῶν Συνεδριάσεων τῆς Ἱερᾶς Κοι-

νόητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους (ἀπὸ 23-1-1912 ἕως 16-12-1916), σχετικῶν πάντοτε πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἔριν (σελ. 77-114).

Τὸ νέον βιβλίον τοῦ κ. Παπουλίδου ἀποτελεῖ ὄντως σημαντικὴν καὶ —ἐκ πρώτης χειρὸς— προσφορὰν καὶ συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ προβλήματος τῶν ἐν Ἁγ. Ὁρει Ρώσων Ὀνοματολατρῶν, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, δὲν ἐλύθη, ἀλλ' ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν συζητεῖται εἰσέτι εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ὑπὸ τῶν Φιλοσόφων καὶ τῶν Θεολόγων.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Antonio Amassari: La religione dei Patriarchi (Ἡ θρησκεία τῶν πατριαρχῶν). Pontificia Università Urbaniana. Ἔκδ. Citta Nuova. Roma 1976. Σσ. 305.

Ὁ σ., ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων βιβλικῶν θεολόγων τῆς Ἰταλίας, ἐπιχειρεῖ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ εἰς βάθος κριτικὴν ἔρευναν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ μονοθεϊσμοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἀναλύει ἐρμηνευτικῶς παλαιδιαθηκικά τινα σπουδαῖα κείμενα, ὡς οἱ Ψαλμοὶ 132, 23, 22, ὁ Κῶδιξ τῆς Διαθήκης (Ἐξοδος) καὶ τὰ κεφ. τοῦ Ἱερεμίου 50, 51, ἀνευρίσκων τὸ πιθανὸν ἀρχικὸν νόημά των, ὑπὸ πρῖσμα βιβλικόν, Ἰουδαϊκόν καὶ χριστιανικόν. Οὕτω κατορθοῖ νὰ ἀποσαφήσῃ τὸν κύριον χαρακτήρα τῆς παλαιδιαθηκικῆς θεολογίας, ἐγκείμενον εἰς τὸ προσωπικὸν βίωμα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ περιουσίῳ ἔθνους κατὰ τὰς μετὰ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου Θεοῦ σχέσεις των. Εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, ὡς, ἔπειτα, τῶν Μωϋσέως, Δαυὶδ, Ἥλιου, Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ κ.λ.π., εἰς τὰ δνόματα τινῶν τῶν ὁποίων συνυφαίνεται καὶ τὸ ὄνομά του, πρᾶγμα ἐμφαίνον, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὸν μετ' αὐτοῦ δεσμὸν τῶν ψυχῶν ἐκείνων.

Ἀπὸ καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως, ὁ σ. εἶναι ἀξιέπαινος διὰ τὴν ἦν μετέρχεται κριτικὴν τοῦ κειμένου, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅλας τὰς περιπετείας τύπων καὶ μορφολογίας τῶν ἐξεταζομένων χωρίων. Εἶναι δίκαιον νὰ χαιρετηθῇ ὡς ἄθλος ἢ πράγματι ἱλιγγιώδης εὐσυνειδησία, μεθ' ἧς συντελεῖται ἡ ἀνίχνευσις αὐτῆ, με ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκομιδὴν συμπερασμάτων βεβαίων καὶ ἀσφαλῶν. Ὁ τόμος περιέχει βιβλιογραφικούς, ὡς καὶ λημματικούς πίνακας.

ΒΑΣ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

Βασίλειου Τρ. Γιούλτση, Ἑλληνες Πτυχιούχοι Ὁρθόδοξων Θεολογικῶν Σχολῶν, 1941-1975, Κοινωνιολογικὴ ἔρευνα, Θεσσαλονίκη. Ἔκδοτ. Οἶκος Ἁφῶν Κυριακίδη, 1977, σελίδες 189, μετὰ πινάκων, διαγραμμάτων, χαρτῶν.

Ἐσχάτως ἤρχισαν νὰ ἐμφανίζονται καὶ παρ' ἡμῶν ἐργασίαι, γραφόμεναι ὑπὸ ἐδικῶν ὀρθόδοξων θεολόγων, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦν τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρικῆς κοινωνιολογίας διὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου, ἐργασίαι δηλαδὴ ἀναγόμεναι εἰς τὸν τομέα τῆς κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας. Κατὰ τὸν συγγραφέα, «Ἡ κοινωνιολογικὴ προσέγγισις τῶν ἰδιαιτέρων κοινωνικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν προβλημάτων τῶν ἐλλήνων θεολόγων ἀπετέλεσε τὸ βασικώτερον κίνητρον, τὸ ὁποῖον ὑπεγόρευσε τὴν σύνταξιν τῆς παρουσίας μελέτης» (σ. 9).

Τὸ παρατεθὲν σχεδιάγραμμα διαγράφει τὰ εὐρύτερα πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκινήθη ὁ συγγραφεὺς. Ἡ μελέτη καθίσταται ἐνδιαφέρουσα, λόγῳ τῆς ἰδιαιτέρας μεθόδου ἐρεύνης, ἀλλὰ καὶ τῶν συμπερασμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα μετὰ προσοχῆς φθάνει ὁ συγγραφεὺς. Ἀκρῶς ἐνδιαφέρουσαι εἶναι διὰ τὸν σύγχρονον θρησκευτικόν, ἐκκλησιαστικόν καὶ θεολογικόν προβληματισμὸν αἱ ἐπὶ τῶν προβλημάτων καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῶν διαπιστώσεις καὶ ἐρμηνεῖαι, εἰς τὰς ὁποίας προβαίνει οὗτος. Προσφεύγει καὶ εἰς τὴν χρῆσιν ἠλεκτρονικοῦ ὑπολογιστοῦ (σ. 21-2).

Ὁ κ. Γιούλτσης, ὑπὸ τοὺς Ἕλληνας πτυχιούχους ὀρθοδόξων θεολογικῶν σχολῶν ἐκλαμβάνει τοὺς ὁμογενεῖς πτυχιούχους τῶν τριῶν θεολογικῶν σχολῶν Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης καὶ Χάλκης, τοὺς ὑπηρετοῦντας κυρίως ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁμογενεῖς κληρικούς-πτυχιούχους τῶν ὡς ἄνω θεολογικῶν σχολῶν εἰς διαφόρους χώρας τοῦ κόσμου (σ. 95-6), καὶ τοὺς ὁμογενεῖς πτυχιούχους, τοὺς ἐργαζομένους εἰς ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τοῦ ἐξωτερικοῦ (σ. 115, ὑποσ. 1). Βοηθητικὴ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἴσως νὰ εἶναι ἡ ἐργασία, D. Eliopoulos, Who's Who of Greek Origin in Institutions of Higher Learning in U.S. and Canada, New York (1975?). Βιβλιοκρισία, Β.Θ. Σταυρίδου, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 59 (1976) 121-2. Εἰς τὴν κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν παρατιθεμένην βιβλιογραφίαν, ἡ ἐργασία τοῦ Boulard προπορεύεται τῆς τοῦ Boudon (σ. 186). Τὰ ἔργα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἀκολουθοῦν χρονολογικῶς, ἄλλοτε μὲν τὴν κατιοῦσαν (Μαντζαρίδης, σ. 187), ἄλλοτε δὲ τὴν ἀνιούσαν (Σταυρίδης, σ. 187).

Προκειμένου περὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης (σ. 24-7), θὰ ἐπεθύμουν, ἐὰν ἐπετρέπετο, ὅπως σημειώσω, ὅτι διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1951 (-1971) Δ' περιόδον, κατόπιν σχετικῆς ἐκθέσεως ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ τοῦ συλλόγου τῶν θεολόγων καθηγητῶν τῆς σχολῆς, ἐγκριθείσης ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἡ γνώμη τοῦ συλλόγου τῶν θεολόγων καθηγητῶν ἔχει βαρύνοντα λόγον διὰ τὸν διορισμὸν τῶν θεολόγων καθηγητῶν καὶ ὅτι πρὸς διορισμὸν καθηγητοῦ εἶναι ἀπαραίτητος ἀκαδημαϊκὸς τίτλος διδάκτορος ἢ ὑφηγητοῦ, τὰ δὲ μαθήματα κατατάσσονται εἰς ἔδρας. Ὁ συγγραφεὺς, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1971 καὶ ἐξῆς περίοδον, ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς: «Μὲ τὴν λήξιν τῆς περιόδου αὐτῆς ἤρχισε μία ἄλλη περίοδος, ἀγνωστοὺς μέχρι στιγμῆς διαρκείας, κατὰ τὴν ὅποιαν ἀπηγορεύθη ἡ λειτουργία τοῦ θεολογικοῦ τμήματος τῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης».

Μήπως περισσώτεροι τῶν «12 καθηγηταὶ πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηγητικῶν καθηκόντων διηύρουν τὰς γνώσεις των»... καὶ μήπως ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκτῶρων (2-4/6) εἶναι μικρότερος τοῦ πραγματικοῦ; Συμφώνως πρὸς τὸν σχετικὸν πίνακα, ἀπεφοίτησαν ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης, κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1844-1940 Α' περιόδον 632, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1941-1971 Β' περιόδον 277 θεολόγοι (σ. 39). Κατ' αὐτὸν, διὰ τὴν Β' περίοδον, α' Ἀντιθέτως ἢ παρατηρουμένη μείωσις ὀφείλεται α) εἰς τὴν μείωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰς Τουρκίαν ὁμογενῶν, ἐκ τῶν ὁποίων κυρίως ἐτροφοδοτεῖτο ἡ Σχολὴ τῆς Χάλκης, β) εἰς τὸν περιορισμὸν ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐξ Ἑλλάδος προερχομένων σπουδαστῶν καὶ γ) εἰς τὴν γενικωτέραν κρίσιν κλίσεως διὰ τὴν Ἱερωσύννην, ἡ ὅποια ἐπλήξε κυρίως τὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης» (σ. 40).

Εἰς τὰς σελίδας 54-6 δὲν διαφαίνεται σαφῶς τὸ γεγονός ὅτι τὸ γυμνασιακὸν τμήμα τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης εἶναι πλήρες κλασσικὸν γυμνάσιον καὶ οὐχὶ ἐκκλησιαστικὴ σχολή, τοῦ τύπου τῶν παρομοίας φύσεως σχολῶν τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, διὰ τὴν Ἑκκλησίαν τῆς Κρήτης, μόνον εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις «συμμετέχει εἰς τὰς ἐπισκοπικὰς ἐκλογὰς κενῶν μητροπολιτικῶν ἐδρῶν τῆς νήσου δι' ἐκπροσώπων του (ἐξαρχία)» (σ. 92, ὑποσ. 1).

Ἀξιοπρόσεκτα, μ.ἄ., εἶναι τὰ ὅσα λέγει ὁ συγγραφεὺς διὰ τὸ πρόβλημα τῶν ἀδιόριστων θεολόγων (σ. 74-6, 101-2), διὰ τὴν «εἴσοδον μεγάλου ἀριθμοῦ πτυχιούχων τῆς θεολογίας εἰς τὴν κλίμακα τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἱεραρχίας» (σ. 79), «τὸ γεγονός ὑπάρξεως σοβαρῶν πληροφωριῶν, κατὰ τὰς ὁποίας κληρικοὶ ἀποτελοῦν βασικὰ στελέχη ἔχει μόνον μορφωτικῶν, κοινωνικῶν ἢ ἀθλητικῶν συλλόγων, ἀλλ' ἐσχάτως καὶ οικονομικῶν ἐταιριῶν, ὡς καὶ γνωστῶν πολιτικῶν σχηματισμῶν» (σ. 128), καὶ τὰ ὅσα ἐξάγει ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τῶν ἐρωτηθέντων ἐπὶ θεμάτων, ὡς:

1. Ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις τοῦ Κλήρου, σ. 145-7.
2. Συντόμεισις Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, σ. 147-8.

3. Κατάργησις τῶν «Τυχερῶν», σ. 148-9.
4. Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, σ. 150-1.
5. Πολιτικὸς Γάμος, σ. 151-3.
6. Συνδικαλισμὸς Κληρικῶν, σ. 153-4.
7. Ἐπισκοπικὸς Θεσμός, σ. 151-6.
8. Διεκκλησιαστικαὶ Σχέσεις, σ. 156-7.
9. Ἐκκλησία καὶ Κρίσις Θεσμῶν, σ. 157-161.
10. Συμβολὴ τοῦ Μοναχισμοῦ, σ. 161-2.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναγινώσκειται εὐχαρίστως ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν θεολόγον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάθε ἓνα ἀντικειμενικὸν ἀναγνώστην, ὁ ὁποῖος ἐνδιαφέρεται καὶ κρίνει τὴν ζωὴν καὶ τὴν δράσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας. Ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς, κ. Βασίλειος Γ. Γιούλ-τσης, εἶναι ὑφηγητὴς τῆς ἑδρας τῆς Ἠθικῆς καὶ Χριστιανικῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ